

50

SVĚDECTVÍ

čtvrtletník pro politiku a kulturu — ročník XIII, číslo 50

Dopisy v lahvi

Helsinky jako hůl

Emigrace a opozice

Tři téze o Masarykovi

Východ a černá Afrika

Básník píše z Prahy

Útěk obrazu z obrazu

Neklidné sny otce Ždanova

havel jedlička kadlečík machonin trefulka

1975

SVĚDECTVÍ

čtvrtletník pro politiku a kulturu

ročník XIII _____ číslo 50 _____ 1975

poznámky k událostem 195

články 207

<i>Jan Stárek</i> Emigrace a opozice	207
<i>Erazim Kohák</i> Tři téze o Masarykovi	225
<i>Jan Trefulka</i> Fejeton o všedním dnu	243
<i>Ivan Kadlečík</i> Abraham zplodil Izáka, Izák zplodil Jákoba	245
<i>Ivan Klíma</i> Konec civilizace	247
<i>Sergej Machonin</i> Pieta	250
<i>ABC</i> Nezávislý průzkum veřejného mínění	253
<i>Stanislav M. Kříž</i> Východ a černá Afrika	259
<i>Redakce</i> 6,628 stránek „Svědectví“ : listujte s námi...	273

literatura a umění 295

<i>Báseň</i> píše z Prahy	295
<i>Ivan Diviš</i> Věž	303
<i>Josef Jedlička</i> Poezie Ivana Diviše jako osobní riziko	309
<i>Jiří Hochman</i> Kolektivní smlouva	323
<i>Václav Černý</i> Útěk obrazu z obrazu	327
<i>Vilém Turek</i> Neklidné sny otce Ždanova	343

knihy 347

<i>Josef Jedlička, Helena Kosková, Jiří Kovtun, Tomáš Sýs, Pavel Tigrid, XYZ</i> Knihy	347
--	-----

dokumenty 367

<i>Ivan Sviták</i> Z pozůstalosti dr. Oskara Klingera	367
<i>Václav Havel</i> Dopis Gustávu Husákovi	377
<i>Ľ.V. Šikl</i> Rehabilitační proces generála Píky	395

tribuna svědectví 401

<i>Josef Dvořák, „Pauper“, Ivan Pfaff</i> Dopisy	401
Autoři padesáti čísel „Svědectví“	407

EMIGRACE A OPOZICE

Jan Stárek (Praha)*

Pamatuji si docela přesně na ten pocit lehké nevolnosti, když jsem toho dne už po několikáté v davu turistů, zvládajícím umělecké skvosty Florencie, rozpoznal — češtinu. Ještě více jsem byl popuzen, když jsem poznal krajana podle trička či bot, zejména když jsem vlastnil tytéž. Nepochybuji, že také druhá strana chovala ke mně obdobné sympatie. Nevím přesně čím to je, ale vím, že o podobných zážitcích vyprávěli i jiní. Což jsme prodělali byrokratickou kalvárii za vízem a tvrdými valutami, obětovali hromadu peněz a času — abychom zjistili, že se to podařilo i tolika jiným? Ale to jistě není celé vysvětlení. Skutečností zůstává, že Čech prostě Čecha nemá v cizině — a zejména v cizině bohatší a jaksí normálnější — příliš v lásce. Slyšel jsem o dábelsky rafinovaně inscenovaných situacích kdy zlomyslní Češi, stavějíce se cizinci, zkoušeli a trápili nic netušící krajany, aby se popásli na jejich — inu blbosti, stádnosti, šetrné hrabivosti, vystrašenosti, vyvalenosti... : aby si odreagovali vlastní pocity nejistoty, nejspíš. Čech Čecha tedy v cizině pozoruje velmi kriticky a vidí i to, co mu doma uniká. Snad i sám sobě rozumí poněkud lépe pod slunečником pařížské kavárny než v zapocené pražské tramvaji.

Emigraci nikomu nezávidím, i když bych občas — ale to sem nepatří. Závidím komukoli možnost vidět český a slovenský živel v prostředí emigrace — politické i nepolitické : v redakci Svobodné Evropy, ale i na krajanských sokolských šibřinkách a vlasteneckých zabijačkách. Závidím, neboť jsme všichni opět, a tentokrát do hloubky i do šíře, jati onou snad ozdravující nemocí-vášní : sebereflexí. Kdo jsme, odkud a kam jdeme... Tato nemoc se ventiluje na všech možných i nemožných tribunách, podomácku i v massmediích, i když ne právě doporučovaných úřady. Posedlost přímo, trýzeň! Hádám že z emigrace, v emigraci a skrze emigraci musí být vidět lecos, co uniká i bystrým zrakům doma. Lidé tam musí a vesměs i chtějí být jinými než byli v Praze, Kostelci či ve Zvolenu. Něco z toho se jim daří, něco ne; mnoho dosud nejasného a rozmazaného objeví se při té příležitosti jako pod

* Pseudonym. © Svědectví.

lupou či v instruktivním zkrácení. V neposlední řadě charakteristické rysy našeho politického ustrojení : převládající sklony, pověry, iluze... a snad i cosi perspektivně slibnějšího. Tohle pozorovat muselo být vždycky zajímavé a o to zajímavější to musí pro hloubavého ducha dnes, kdy se v emigraci sešli — vítězové s poraženými, abych parafrázoval Erazima Koháka. Ti i oni zamotáni jako do pavučiny do uvozovek, o jejichž existenci a tím spíše interpretaci by se jistě mnozí z nich pěkně porafali...

A tak je tu kniha Pavla Tigrida : *Politická emigrace v atomovém věku* (Index, 1974). Zkušený publicista využil možnosti nahlédnout peripetie naší poválečné politické mizérie sub speciae emigrace a učinil tak vskutku na vysoké úrovni. Navíc s lehkostí a elegancí, kterou by tu čtenář ani nečekal.

Nesluší se však chválit, alespoň ne na stránkách tohoto časopisu. Napadá mě, že to nejspíše už ani pořádně nedovedeme : dříve či později bychom začali sami sebe podezírat z nějaké falše. Tolik jsme přivykli Demytizacím, Kritické Sebereflexi a Skepsi... Náš člověk se bojí chválit, aby snad probůh nevznikl dojem, že chce podstrčit něco podezřelého — a podezřelé je pomalu všechno, protože hlasité chvály je slyšet až uši zaléhají...

Bez rozpaků je však třeba říci, že Tigrid předvedl střizlivé politické myšlení, a to přitom v kontextu živém až přecitlivělém, a osvědčil rozvahu, smysl pro míru a politický instinkt myslitele i praktika s vůlí k integraci. A především cosi, co je u nás tuze vzácnou bylinkou : *skepsi konstruktivní!*

Připomenu tu však nejdříve čím je tento kontext konkrétně charakterizován v Československu těchto měsíců, pokud mám na mysli alespoň zainteresovanou, tedy poměrně stále ještě značnou část veřejnosti.

Tigridova kniha se ve své druhé a jistě zajímavější verzi objevuje v Československu v době, kdy tato dosud nerezignující, ale unavená a všelijakými planými nadějemi umořená část veřejnosti žije opět politickou událostí : Smrkovského paměti a Dubčekovy dopisy se přepisují na strojích, přehrávají z magnetofonových pásek, mluví se o nich na ulici — skoro hlasitě.

Smrkovského paměti, které jsou bohužel jen torzem, jakýmsi prvním náčrtekem, vrcholí — alespoň pro dosud nezaskvěné — poměrně detailním popisem oné srpnové noci. Noci zrady, hanby, šoku, zklamání, vystřízlivění, pravdy, osvobození — podle gusta, světového názoru, víry či nevíry, lidské zralosti a koneckonců i stranické příslušnosti.

Je však třeba říci a opakovat to znovu a znovu, že to byla v každém případě noc hanby. Nikoli hanby národa, ale těch kteří měli být jeho vůdci. Ne, nerozložím mapy, abych začal se spekulacemi o strategických možnostech obrany, nezahraji na pomalu povinnou strunu rétoriky o morálním závazku vůči dějinám, budoucnosti a tedy o nenapravitelně propáslé příležitosti alespoň symbolického odporu... Nejsou to zdaleka nesmyslná témata. Chci však zůstat u toho co pokládám za nesporné.

Naši politikové, vedení strany a státu sedí v zasedačce předsednictva a

čekají. Zastihlo je to na schůzi. Čekají až přijde šéf; řída, soudruh učitel, otec, máti, starší „takhle velikej“ brácha. Až si je vyzvedne a vytáhá za uši, vypráská. Někteří však možná soudí, že s nimi bude na patričné úrovni k ránu jednáno a proto je třeba zachovat důstojnost a nevzdalovat se tedy. Že snad z prvního tanku vysouká se sám Brežněv. Čekají a jedni jsou dojatí, druzí protokolují do dějin komunistického hnutí, formulující slova rezolutní rezoluce. Čekají. Čekají! Dostávají znepokojivé zprávy o pohybu cizích vojsk, ale i uklidňující zprávy o klidu vojsk našich. Zajisté i první protesty: protestní telegram dříve či později zašle i tanková divize. Soudruzi čekají, posmrkávají, vedou šibeniční řeči. Nepřijde jim zřejmě na mysl, že mají celé hodiny k dobru, že by se měli ztratit z mušky, že by měli začít *organizovat podmínky jednání*, přípravovat třeba sjezd strany či cokoli. Pak se někteří přece jen odeberou... Černík usoudí, že by bylo patrně vhodnější (protokolárnější?) kdyby tank Kosyginův očekával ukázněně na svém pracovišti, odjíždí do Strakovky, a snad má přitom pocit jako by se plížil za svými vojáky do bunkru v první linii. Čekají — a dočkají se. Smrkovský pak vidí pod okny ÚV KSČ jak ruští vojáci zastřelí mladého muže; rezolutně se chápe telefonu a řádně protestuje u velvyslance — čerstvého to protektora Červoněnka: čin vsutku hodný zvláštní stránky v dějinách české bezmoci, morálně rozhořčených nečinů. Ba nenapadne nikoho z nich, že by se mohli zachovat alespoň „zbaběle“ — prostě utéct jako kluci, spatření na švestkách. Sedí, fascinováni jako hadem, a čekají na vrchnost. Nečinní činitelé. Osobně uražení, zaskočení, dojatí, snad jaksí zarputile hrdí či co. Inu tajemníci, nikoli státníci a už vůbec ne vůdcové. Sedí a čekají a zakládají další kapitolu v dějinách naší nepolitiky, svrabu a neštovic. Hanby a žvanění. A normalizace. Tu noc se rodí fenomen poslední emigrační vlny, profiluje se její aktivně politická složka, už tenkrát se objevují znaménka stigmat ve fysiognomii její socialistické části, které věnuje Tigris tolik pozornosti.

Tu noc začíná však také krátká, ale ve světových dějinách patrně dosti výjimečná epizoda: národ se ocitá bez svých nadřízených, bez tajemníků a čelných činitelů, bez politického vedení. Jak už řečeno, státníky a vůdce nebylo bohužel možno postrádat: nebylo jich ani předtím. A národ nepropadl ani zoufalství, ani bezhlavé panice. Nepodělal se strachem, ani nenabíhal s rozhalenou hrudí proti tankům. Dělal co dovedl a bylo toho víc a chytřejšího než si kdo troufal věřit, než národ sám věřil. Dokonce i komunistická strana zmohla se na rychlou a dobře zorganizovanou akci, přijala správná rozhodnutí a poslala správné vzkazy do Moskvy svým nepřítomným nadřízeným, které se na chvíli rozhodla zastoupit. Proč jsme však souhlasili s tím, že je třeba chovat se ukázněně především proto, aby nám byli právě oni vydáni? Nebo jsme tomu opravdu věřili? Vždyť ve skutečnosti jsme je nepostrádali! Nejednali jsme snad s větší iniciativou, fantazií a chutí než kdykoli předtím? — Když pak funkcionáři byli vráceni spolu s přijatými podmínkami kapitulace, vysočanský sjezd se Šilhanem v čele se ukázněně stáhl do pozadí a proti původním vlastním usnesením odevzdal zase zpátky veškerou moc těm, kteří navzdory vzkazům podepsali. Všechno se rychle vrátilo do starých

kolejí. Krátká, avšak zážitky samostatně jednajících lidí bohatá epizoda několikadenního „bezvládní“ zapomenuta jen tak nebude.

Snad už v těch dnech nejjasnozřivější duchové pozdější socialistické emigrace poprvé pohlédli se smíšenými pocity na své knihovny s otázkou: které knihy si vezmu sebou... ?

To všechno znovu připomíná hlas Josefa Smrkovského z magnetofonového pásku.

A to je také ono stále živé a znovu ožívající pozadí, onen rozjitřený kontext setkání českého čtenáře s Tigridovou knihou: politika jako „prostor zaznamenáníhodných činů, kterými se lidé stvrzují a vzájemně uznávají právě jako lidé svobodní“ (po paměti citováno podle J. Patočky), politika jako celá jedna dimenze nezmrzačeného člověka, byla v posledních desetiletích vymazána z povědomí Čechů a Slováků, a to tou měrou, že mnohým ani — nechybí. Neví se pomalu nic o politické odpovědnosti, politické profesionalitě, o ctnostech i řeholi velké politické osobnosti, ale neví se nic ani o ctnostech občana politické komunity. Ví se cosi o odpudivých praktikách režimu, o dosti spolehlivých způsobech švejkovské sebeobran, o marnosti a pošetilosti otevřeného odporu. Ví se poměrně přesně o všemoci moci, která zbytky politiky zlikvidovala.

Míru devastace politické kultury i elementárních politických návyků Tigrid postihl bohužel přesně, i když to není téma jeho knihy. Nutí však čtenáře, aby alespoň na chvíli ji nebral na vědomí jako cosi definitivního, aby jaksi vydechl a s odstupem let promyslel všechno ještě jednou, klidněji. Nedovolí mu, aby se nechal unést vztekem či spásonosnými vidinami — nedá mu k tomu prostě příležitost. Drží jej při zemi, a přesto působí jeho text osvobodivě a připomíná — s prominutím — naději. Neboť naše naděje, je-li kde, je jen ve střízlivém a přesném myšlení, a pak v jednání, které by se jím nechalo vést. Vybáženost skepse a optimismu, opatrnosti, obezřelosti a aktivismu — to je základní kvalita Tigridovy knihy.

Své by k jeho práci mohl říci historik, politolog, teoretik mezinárodně-politických vztahů — ale osloveni jsou především účastníci. Jako, dejme tomu, pozorovatel, pokusím se o několik, vlastně jen o dvě kritické poznámky, úzce spolu související. Inspirovalo mě několik autorových tvrzení, nemyslím že zcela klíčových či nějak nápadně zdůrazněných — docela jistě však symptomatických. Ty pak, podle mého soudu, přistihují autora při nedůslednosti, totiž právě při ne-politické předpojatosti, nejspíše nereflektované. Rozpoznal jsem ji v některých závěrech při hodnocení posrpnové socialistické emigrace — s níž, podobně jako autor, spojuji jen opatrné naděje. Nicméně, to nemůže být ospravedlněním unáhlenosti a nepřesnosti v soudech. A protože je jimi mimovolně vrženo poněkud matoucí světlo i na situaci doma, rozvedu ony dvě poznámky do větší šíře. Zdůrazňuji, že se pokouším korigovat Tigrida *v duchu jeho vlastních norem politického myšlení* — pokud jsem jim dobře porozuměl a mohl se tudíž s gusem s nimi ztotožnit.

Who is who?

Překvapilo mě jak poměrně často (nejméně na třech místech textu) a navíc s jakou lehkomyšlnou škodolibostí zadržla kultivovaná, pragmatickým pohledem na svět vyladěná Tigridova dikce o otázky — přinejmenším nepodstatné. Ještě spíše však matoucí, zavádějící: Tigrida zjevně dráždí nepřesnost (či dokonce klamání?) při vyvěšování politických firem, a to u těch, kteří si v emigraci a nejspíše i doma říkají — socialisté. S podobnou usvědčující skepsí pochybuje o záhlaví Listů („časopis Československé socialistické opozice“): je-li *Svědectví* časopisem opozice demokratické, pak pro *Listy* zbude prý už jen přívlastek „komunistické“. Ano, Tigrid píše: „Máme-li oznámkovat...“, ví tedy, že jde o známkování. Je to tedy vskutku zapotřebí?

Lze snad mnohé pochopit: ani Tigridovy rány nejsou a nemohou být zahojeny, a jeho nechť a nedůvěra ke všemu co připomíná komunismus (třeba i tím že jej — zamlčuje?) je a zůstane osobní. Třeba však říci, že ne vždycky ku prospěchu věci. Myslím i jeho osobní věci! Proč ty drobné invetivky, proč to popichování uprostřed tak kvalitní, střídavě konstruktivní analýzy?

Stále častěji se mě zdá že tohle, alespoň tohle máme v Československu již za sebou. Kdo? Lidé, kteří se nenechali zcela absorbovat osobními zájmy a starostmi. Je jich pořád ještě mnoho. „Oznámkováním“ jsme se přestali trápit. Je to vlastně jedna z mála optimistických zpráv, kterou mohu poslat do světa bez pocitu, že nadsazuji.

Není a nebylo snadné oprostít se od slov — symbolů, do nichž bylo investováno tolik chiliastické víry, pragmatického úsilí, tolik nenávisti a zloby. Od slov, která byla poukázka na moc a na výhodu všeho druhu, a na druhé straně cejchem bezmoci a leckdy i průvodkou do nápravného zařízení: komunista, bezpartijní, antikomunista, „pouze“ socialista, stoupenec socialistické demokracie či demokratického socialismu, sociální demokrat („sociáldemokrat“), masarykovec... Tato a podobná slova byla — a pro některé pořád ještě jsou — zatížena neúměrně hluboko pod čáru ponoru, přípustného pro bezpečnou plavbu ve vodách politického života: i cudné vyznání socialistického přesvědčení může pak být interpretováno jako projev přežilého starokomunismu či — nejzákeřnějšího antikomunismu. Podle osobního gusta. Takhle přetížených lodí však zřetelně ubývá a nutkavých konfesí je slyšet stále méně.

Občas to ovšem mezi námi krátce zajiskří, ale spory končí právě tak rychle jako začaly. Jsou to spíše jen ozvěny dávných i nedávných traumat, relikty minulosti než uvážená předsevzetí do budoucnosti. Stává se nejednou, že vrstevníci podobných osudů, podobného smýšlení a podobné politické (dejme tomu „opozičnické“) orientace se náhle střetnou v krátké, hekticky udýchané a argumenty věru nepodložené pětce o to, zda a kdo je socialista, radikál, zda už vždy proti komunistické straně či eventuelně i s ní a v ní...

Oba rychle vynesou své trumfy, své důvody pro a proti, což nutí, aby vlastně znovu proti své vůli ideologizovali už toliko pragmatické postoje — či jen dnešní spleen, včerejší nechutné setkání s bývalým kolegou, který „zůstal“, prostě své víceméně nahodilé citové rozpoložení...

Konfesionální spory, a tím spíše starosti o budoucí politické firmy prakticky nikoho nezajímají a tudíž ani nerozdělují — pořád je tu řeč o těch, kteří nezhostejněli, kteří nezahodili flintu do žita, a to bez zřetele k jejich současné či bývalé stranické příslušnosti a světonázoru. Budou-li jednou tyto spory oživeny novou situací, která učiní otázku volby méně akademickou, pak stejně vezmou dnešní chatrné argumenty za své a rozhodnou nepředvídatelné okolnosti a momentální osobní poměry: zásadní antikomunista možná vstoupí, a dnešní agilní realista přijme roli strážce veřejných mravů z náležitě distance nějaké teoretické revue. Mnohé však nasvědčuje, a to bych rád zdůraznil, že mezi jejich dnešním či zítřejším jednáním už zřejmě nebudou jiné než pragmatické rozdíly, že budou, třeba každý jinými prostředky a jinou řečí, usilovat o totéž: aby právě zásadní spory, ideologicky podmiňované a už proto nekonstruktivní, ztratily na významu. Aby, když už, zůstaly na pokraji dějů jako ozdobný ornament, jako neškodný rituál, aby však rozhodně přestaly být určujícím motivem jednání a myšlení lidí. Aby otázka zda zase „zevnitř“, či už jen „mimo“ nebo „proti“ pozbyla oné traumatizující, protože jakoby usvědčující osudovosti. To zajisté nemůže být jen důsledek posunů v postojích lidí, nýbrž posléze i v povaze oné jedné instituce, o které je vlastně stále řeč. Ale měnit se musí začít nejdříve lidé.

Kdo však horlivě přitaká každému dalšímu kolu prověřování? Nejspíše ti, kteří se budou zároveň zaklínat svou novou, nezaschlým lakem ještě vonící firmou: svou čerstvou antikomunistickou definitivou. Ti věru zasluhují nemilosrdné pozornosti sociálního psychologa. I když se mnozí z nich docela jistě pohybují i v metropolích Západu (nezapomenutelný dr. Hrzáň z *Miráklul*), jde především o patologický jev současného Československa. Tady se jedná o falešně přiznanou barvu, a tady by bylo na místě ptát se: „Kdo je kdo?“ Kdo představuje tento radikalismus zklamaných?

Jde o lidi pravověrné, včera ještě privilegované, dnes osobně uražené a ponížené. Jejich slova jsou jen — ne, ne. Sbírají a šíří senzační (zaručené!) a pokud možná vždy katastrofické zprávy — drby o tom co všechno je na spadnutí: „Číňané zase překročili Usurri, jak to že to ještě nevíte? Co nevidět se taky poroučí nuselský most, no jistě, kvůli těm ruským vagonům metra! A víte kolik stála vila X. Y. (známého stranického funkcionáře)? A kolik za ní skutečně zaplatil? Hádejte? A včera, jak na hokeji celý stadion řval: ‚Bijte je, bijte je!‘, slyšeli jste to, lidičky? A kdo s kým, Brežněv s Peningerovou, Štrougal s Vondráčkovou a čtyřista mrtvých při výbuchu chemičky v Žaluzi: už se to prostě co nevidět posere, a když náhodou ne, bude se to muset vyhodit do povětří — protože reformovat se to holt nedá, jak to správně říká ten Sviták...”

Odmyslíme-li náš nepříliš kultivovaný „politizující“ pivní folklór, který však nepředstírá ani zasvěcenost, ani přílišný zájem, tím méně osobní

důležitost (a spolehlivé prameny!), pak je tu řeč téměř výlučně o těch z bývalých, vesměs výše postavených komunistů, kteří si *nezasloužili ani své vyloučení*. Nedělají dnes nic, rezignovali, jen pustě žvaní a kazí už tak dost zkaženou veřejnou morálku. Ožívají jen při nějakém maléru, ať už se skutečně stane nebo je jen vyfabrikován. Když jim někdo strčí pod nos *Listy*, dychtivě se vrhnou na poslední stránku, na rubriku „Zprávy ze společnosti“ (což tímto vzkazují redakci); delší věci zpravidla stejně nečtou. Také žádné domácí tiskoviny nečtou, rádio nemůžou poslouchat, televizi nesnáší, protože na to „nemají nervy“. Ačkoli právě oni by uměli, kdyby chtěli, vyčíst a vyslouchat mnohé co nezasvěcenec nepostřehne. Uměli-li to kdysi psát či předříkávat na každém nádraží, uměli by to patrně i číst. Každý z nich vypouští do svého okruhu stále vylepšované, tj. katastrofičtější zprávy, které nejspíše sami před časem v poněkud strážlivější verzi dali k dobrému... Mají tak aspoň pocit, že se stále něco děje, že průser „tamtěch“ den ze dne narůstá: „Taková jsme přece my, přes jistou naivitu, nebyli!“ Jsou myšlenkově zcela impotentní, otrávení, považme — disgustovaní. Líní, neschopní čehokoliv bez svých poskoků a aparátů a v neposlední řadě — bez svých platů. Mnozí z nich zjevně morálně i intelektuálně parazitují na svých kádrových závodách, na svých současných podřadných zaměstnáních: to jedině je ve chvíli poslední zdánlivě ekulpovalo z jejich viny a omylů, způsobem tak nešťastně a nezaslouženě okázalým, že sami snad upřímně dnes věří že „tohle“ oni nikdy nechtěli, že všechno bylo pokřiveno, zdeformováno. Jejich vinu by jistě bylo lze odčihnout kdyby nechybělo ani ne tak odvahy k té troše „konspirace“, jako spíše k ostrému a neiluzivnímu pohledu do vlastní minulosti. Místo toho pěstují zhoubnou antipolitickou filosofii „Čím hůře — tím lépe!“. Nahlas to takhle nejspíše neřeknou, protože by se příliš viditelně označili ve svém psychoanalýzy hodném konfliktu se Stranou — matkou-macechou.

Tihle to tedy dnes jsou, kterým tak velmi záleží na tom, aby písmo na firemních tabulích bylo už zdálky čitelné a všem srozumitelné — alespoň jako na těch jejich. Právě tihle lidé se nejčastěji ptají, jaký že je ten Pelikán vlastně socialista, když se pakuje s italskými komunisty... Jaká je to část vyloučených? Těžko říct: člověk se jim raději vyhýbá, ale jejich resentimenty otravují ovzduší všude. Spíše bývalí prominenti — a to je více povahový rys než záležitost nomenklatury.

Posrpnové socialistické emigraci bude — pevně v to doufám — méně záležet na tom jak jí kdo bude říkat, zač jí označí, dokonce zač sama sebe příležitostně označí. Není zatím důvodů pochybovat o tom, že spolu s mnoha politicky myslícími a jednajícími lidmi v Československu, jim leží na srdci jak „smířit žádoucí s možným“, abych použil Tigridem citovaného výroku W. Foxe. Mnozí z nich musí být smířeni s tím, že sehrají možná jen epizodní, i když důležitou, to jest úvodní roli, třeba ještě na předscéně. Že unavený národ od piva, zalezlý do chat a chalup, k ponkům svého „kutění“, tvrdí hoši-triřátníci (generace až tuze věčných esesemáků) i čerství antikomunisté se jim v nejlepším případě budou pošklebovat. Nejsou to však proto noví

Mesiášové, kteří berou na sebe hříchy svého hnutí s obětíplným gestem, ani zdaleka ne; jsou to jen lidé, kterým to prostě nedá.

Nepřeceňuji roli trapně gestikulujících konvertitů k okázalému a primitivnímu antikomunismu. Nechci ji však ani podceňovat. Kdyby dostali své původní platy a své aparáty, bez kterých jsou docela nemožní, pustili by se možná čile do díla a ať už by se tak stalo ve jménu čehokoliv, byl by to patrně dostatečný důvod k odchodu třetí emigrační vlny...

Mám tedy Tigridovi poněkud za zlé, že si zejména tam kde mluví ad personam, neuložil více kázně a sebeovládání, že poněkud povolil své škodolibosti, předpojatosti, která je pro politiku zhoubná. Nešťastně pokládána otázka „Who is (vlastně) who?“ trčí z jeho knihy jako záložka, kterou do ní vložil zapomnětlivý agent-provokatér. Provokatér, „nasazený“ — více či méně úspěšně — vlastně do každého z nás. Co jiného jsou „prověrkové“ narážky, udržující při životě spory, které jsou jen regresem z naší tolik nadějně předpolitické fáze do fáze předpředpolitické... Sám Tigrid dokazuje, jak neodpustitelně vágní je Pelikánovo vymezení socialismu pro budoucí svobodné Československo, avšak všechny „ismové“ charakteristiky jsou vágní, i když ne stejně vágní.

„...zajímá nás jak se vede lidem, nikoli jak se aplikuje marxismus-leninismus, pozorujeme *jak* se lidu vládne, nikoli *kdo* mu vládne“ (proložil Pavel Tigríd, ve své pozoruhodné „Salvě do přátel“, do řad posrpnové politické emigrace, *Svědectví*, č. 46). Velmi souhlasím. Řekl bych však, že nejen já a moji přátelé, známí i neznámí v Praze, ale že nejspíše i mnozí jiní Češi a Slováci po světě, a zřejmě tedy také Tigríd (a ještě jiní, mluvící jinými jazyky na starém kontinentě i za oceánem), že je nás mnoho takových, kteří nikterak imponujícím způsobem kolísáme mezi úsilím jednou provždy zarazit vlajku svého politického a lidského kréda do pevné půdy a mezi úsilím — praktickou odpovědností, která velí nelhat, neotročit slabošsky okolnostem, ale zároveň brát okolnosti v úvahu, jednat a prohlašovat se — podle nich, *také* podle nich. Protože nejde nakonec o úctyhodnou starobylost či počestnost firmy, ale o to — jak se vede lidem, jak se vede také nám. Jde o to abychom se ctí obstáli v konfrontaci s důsledky našeho jednání; taková je — zajisté jednostranná — etika politiky. I Tigrída tedy zřejmě, stejně jako většinu z nás, zaskakuje a irituje často málo průhledná realita světa, která tak zjevně nepřeje jednoduchým (to nemusí znamenat primitivním!) pravdám, pokud se jimi chce řídit člověk, který zase silně nepřeje takto nepřejícím světu... Pak vynášíme verdikty — známkujeme.

Příště — mohu-li tu radit — ať Tigríd řekne: „Tohle je nesmysl, to lež, to polopravda!“ Ať neříká — a ať ani my neříkáme: „Sundejte škrabošku, taškáři! Jsme přece docela obyčejní -isti (-isté) a ne žádni -isté (-isti)! Proto není, nemůže být pravda co tvrdíte...“!

Pište nám na adresy uvedené na druhé straně obálky.

Programy, pragmatismus a prognózy

Tigrid probírá programy a programová prohlášení posrpnové socialistické emigrace (a domácí „opozice“), publikované v *Listech* — snad v prvé řadě proto, aby dodal váhy svému podezření, že tihle socialisté jsou pořád ještě bezděční či zakuklení komunisté, marxisté, v nejlepším případě málo poučení sentimentální reformisté. Ze základní postoje nové emigrace jsou buď trestuhodně naivní či nebezpečně „národněfrontovnícké“.

Mám však zato, že s programy má se to dnes podobně jako s politickými či ideologickými firmami. Málokdo si s nimi dělá větší starosti. Tigrid z programů nicméně cituje, avšak všechno, co poměrně snadno usvědčí z ideologické předpojatosti, konfúznosti či z neochoty, neschopnosti poučit se — jsou povážlivě zastaralé texty (poslední z roku 1970). Říkám-li zastaralé, znamená to snad, že jsou tu nějaké novější a snad lepší programy, méně ideologicky předpojaté, přesnější a poučenější, které Tigrid vynechává a nekomentuje? Nikoli, nejsou. Nepokládám to však za náhodu a myslím, že Tigrid na toto vakuum, či alespoň výraznou cézuru měl v každém případě *výslovně upozornit jako na cosi nového* — nikoli jen *chybějícího*. Nedomnívám se totiž, že právě v tomto punktu jde o „překvapivou politickou plachost“. V punktech jiných — musím vesměs souhlasit.

Není dosti chuti vyrábět důkladnější programy a na jejich základě se seskupovat, sjednocovat — frontovat se. Doma je jí ještě o poznání méně než mezi posrpnovou politickou emigrací: odtud přichází tu a tam přece jen programotvorný impuls, výzva, náčrt tezí, které by bylo třeba prodiskutovat, opripomínkovat, zaujmout stanoviska... Jisté, i v Československu je občas slyšet: „Víme co nechceme, ale nevíme co chceme! Je třeba se na tom konečně dohodnout... Nicméně programů, ať již akčních, krátkodobých či dlouhodobých, minimálních nebo maximálních nepřibývá. Jen podle toho soudě, bylo by na dlouho veta nejen po jakémkoliv opozici, ale dokonce vůbec po politickém myšlení v této zemi. Pozornější pohled však ukazuje, že soudit podle programů (jejich četnosti, kvality...) je nejspíše matoucí. Co když tohle programové vakuum svědčí paradoxně o opaku? O tom, že se konečně začínáme z ideologické horečky a z jí provázející politické letargie vzpamatovávat?

Tigrid se také diví, že se posrpnová emigrace nezorganizovala do nějakého ÚV KSČ. Opravdu tohle čekal? Nebo si tak trochu škodolibě utahuje? Diví se skutečně, nebo to má bývalým členům komunistické strany vlastně tak trochu za zlé proto, že mu ruší jeho očekávání, kazí dosud známou hru s předem přidělenými rolemi? To není zcela jasné. Čtenář může s jistou pravděpodobností vysoudit jen jedno: že mu tyhle překvapivé nedostatky nezapadají do předem hotové představy o marxistech (přesněji řečeno o těch, které za marxisty označuje) a o jejich aktivitě, možnostech a mezích.

Tvrdí, co všechno je v jím obsáhle citovaných programových textech pro demokratický exil nepřijatelné — ale musel pro to použít i materiálu

připravených pro XIV. sjezd KSČ? Není to všechno poněkud obsolentní — na tak silná slova o nepřijatelnosti?

Nechci ani zdaleka tvrdit, že se Tigris mýlí ve všem co soudí o posrpnové socialistické emigraci, naopak! Z Prahy se o ní ví či proslýchá vlastně jen z toho, co tak či onak vyjde tiskem, či co na vlnách etéru prorazí hustou clonou rušiček. Lze však vytušit že posrpnová emigrace je svázána, *až tuze svázána* s tím jak myslí (nemyslí), jedná (či nejedná) „opozice“ doma. Důvodů je celá řada a Tigris mnohé z nich postihuje přesně: skutečně byla „vyhoštěna vlastními“, a to je silná determinace do vlnku. Myslím si, že mnozí z nich mají jaksi špatně utajené — špatné svědomí: přátele v tom nechali, po nich pak zůstala jen spoušť a zatraceně nejistá legenda. Fleischmannova průhledná sebeapologie s pomocí idealizované máchovské legendy (*Svědectví* č. 45) to potvrzuje; Brouskovi patří dík za krutost, která byla tentokrát na místě. Druhá emigrace byla také skeptičtější či pohodlnější než emigrace první, a to v tom smyslu, že snad s jedinou výjimkou rezignovala na profesionalitu, kterou role skutečných politiků v emigraci nezbytně vyžaduje, jak to Tigris konstatuje na jiném místě. Věnovala a věnuje se vlastním existencím a pokud to jde, spojuje je s politickou aktivitou. Nelze ji to snad mít za zlé.

V důsledku toho všechno je posrpnová emigrace v jistém smyslu *jen zrcadlem, navíc leckdy zkreslujícím zrcadlem „opozičních“ sil v Československu*. Zkreslení pak vzniká proto, nebo také proto, že v konfrontaci s programotvorným úsilím západních komunistických stran, ideologickou vervou novolevicových hnutí, ale i strážlivě pragmatickým, vždy však koncepčním a tedy programovým myšlením sociálních demokratů, je míra domácí skepse vůči jakékoliv ideologii, jakkoli obrozené a očištěné, vůči jakýmkoliv programům či prohlášením a vůči jakémukoli vyvěšování politických firem zřejmě neúnosná, nevysvětlitelná — a (z jejího hlediska) politicky nešťastná. A tak tato skepse může pak kdysi agilním komunistům (s onou dávkou špatného svědomí: proto jsme přece odešli, abychom tu mohli šířit... co?) připadat jako celková rezignace a programové prázdno, jako poráženecká apatie. Proto se možná — proti své vlastní přirozenosti — pokouší sama sebe přesvědčit, že bez programů to přece nejde, a v tomto smyslu se poněkud stylizuje, nutí se do role inspirátorky něčeho co přece mělo vzniknout — doma!

A přece je československá politická skutečnost o poznání dynamičtější a členitější než před několika lety, kdy utajené skupinky do noci vysedávaly nad programy a prohlášeními; činily se kdysi dokonce pokusy a založení například jakési Fronty národního osvobození... O této dynamice by mohly podat zatím svědectví (doufám, že nikoli v míře vyčerpávající) analý Státní bezpečnosti... Neboť nepředbíhejme děje příští — ani v obecných formulacích. Nevím zda Tigris docenil tuhle zvláštní a neopakovatelnou svázanost (hraničící občas se zcela zbytečnou ochromeností) posrpnové socialistické opozice s programově a ideologicky tak málo artikulujícím se zázemím v Československu. Co mu vyhlíží jako „překvapivá politická plachost“, neplodnost — to je ve skutečnosti poněkud *obtížně dešifrovatelný reflex uzrávající pragmatičnosti „opozice“ v Československu*.

Pozor však: termín opozice dávám zatím důsledně do uvozovek (a není třeba zdůrazňovat proč), a o novém fenomenu pragmatičnosti bude třeba říci několik střízlivých slov: vejde se totiž do ní zatím lecos, protože není ničím víc než v provizorních inkubátorech sotva donošeným plodem, jehož zárodkem byly traumatické zkušenosti z nepolitického myšlení a jednání v letech 1968 a 1969. Není to proto zdaleka pragmatismus plně reflektovaný, uzrálý, není to ucelenější světónázor, nemá výraznějších myslitelů a své první protagonisty nejspíše ze setrvačnosti — vypíská... Je to věru spíše podvědomý pocit než jasné předsevzetí. Málo ví o řeholi skutečně pragmatického jednání, které bude muset tolik (v Čechách!) slevit z intelektuálních nároků, sotva co tuší o náročné etice pragmatického politického jednání tváří v tvář zároveň veřejnosti i vytčeným cílům.

„Nechťme více programů — alespoň zatím ne!“, i to může být program, nebo alespoň vytknutí před závorku. Zejména tehdy, když takové předsevzetí vychází z hnutí původně „ideologicky víc než předimenzovaného a politicky agresivního“, jak je výstižně charakterizuje Tigrid. I nedělení programů může být pokrokem, uvolněním, umožňuje-li ovšem přesnější pozorování skutečnosti. Jistě, je možné pracovat na programech, které nezaslepují, nsvazují ruce, neoktrojují skutečnosti něco co v ní není. Kdyby k tomu dříve či později nedošlo, byly by ovšem všechny tyhle mírně optimistické úvahy pouhými iluzemi.

Nechť řešit zásadní otázky, byť i jen při klábosení přátel, zjišťovat co je a co není skutečný socialismus, rozhodovat se jednou provždy s kým a proti komu, sumírovat programy a vyvěšovat politické prapory, třeba sebepočestnější — to je dnes v Československu 1975 počínání stále pošetilejší, stále méně se skutečností rezonující. Vytrácí se pomalu i jazyk, který byl po desetiletí adekvátní takovému snažení, a to nejen v kruzích reformních komunistů. Třeba říci, že *Listy* jsou právě z tohoto hlediska o poznání konzervativnější: svým jazykem, dikcí a myšlenkovými stereotypy — ostatně v tom je vysvětlení jistě rezervovanosti se kterou jsou přijímány. Ideologické šarády stále méně a méně fascinují dokonce i intelektuály, a to už je co říci. Totalitní režim dnes a denně přináší myslícímu člověku, ve kterém neodumřelo svědomí a čest, pořádnou nakládačku praktických, tak či onak politicky zabarvených problémů. A protože nezbývá než stále znovu zaujímat k nim osobní, třebas i jen zkusmá stanoviska, ukazuje se, že všechny už hotové recepty a jednoznačné odpovědi jsou na nic, že tají jak sníh na plotně.

Ivan Sviták podle čtenářského gusta tu fascinuje, tu uráží, šokuje, exhibuje se, strefuje se do černého... na každý pád se vesměs dobře čte — ale koneckonců je to na draka: pošetile zásadní a radikální především ve své nepraktičnosti. Jeho notorické tvrzení-zaklínání o nereformovatelnosti systému nejméně zajímá ty, kteří se vůbec nějak se systémem potýkají. Takoví lidé zdaleka ne vždy tvrdí opak (že se to zreformovat dá), ale právě svou praktickou orientací usvědčují svitákovské dilema především z eskapismu. Svitákovy texty jsou dobré jako dráždidlo unavené mysli, není to jistě málo, ale... Pelikánovy *Listy*, o kterých byla už řeč, čtou především

bývalí reformní komunisté, „pravičáci“ (jim se také nejčastěji dostanou), ale někdy mívám pocit, že je čtou tak trochu z povinnosti, asi tak jako kdysi čítávali ráno nejdříve *Rudé právo*: tomu přece jen nejlépe rozumějí, to je pořád jejich řeči, to se jaksi číst musí (také se tam píše o nich...), avšak *Literární noviny* a *Reportéra* svého času a *Svědectví* dnes odkládají na klidnější chvíli jako lahůdku. Poslední čísla *Listů* jsou o poznání čtivější a vůbec lepší (stav ke konci roku 1974), ale mnozí mladí lidé je například stále odmítají. Ani ne tak pro to, co se v nich píše, ale spíše pro to, jak se v nich píše; a také pro to, co v nich chybí. Nová levice ani maoisté prakticky nikoho nezajímají, ale ani Pachman nemluví lidem z duše...

Odrazuje prostě všechno co připomíná minulost, odrazuje však i okázalá originalita všeho zbrusu nového a šokujícího — právě proto, že skeptickým Čechoslovákům i tohle zpravidla připomene cosi podezřele už známého. Lidé usilovně, i když spíše podvědomě hledají hodnoty solidní, pro věsní den, na víc než jen jednu sezónu a nebo na jeden historický křambol. Intelektuální módy nelze nosit — není před kým: také jedna výhoda naší mizérie. Hledá se tedy něco v čem je kousek naděje, ale právě jen kousek a pokud možno žádné přísliby. Mírou „šedivosti“ je myšlení hloubavého Čechoslováka docela jistě na prvním místě na světě. Ale také mírou střízlivosti, obezřetnosti, kritičnosti a snad i sebekritičnosti. Demagogové a tribuni všech možných vyznání by to měli u nás dosti obtížné, chtěli-li by získat zástupy pouhým slovem. Spíše než vlající prapory, sektářské dikce, uctívané autority, cokoli v klopě či za kloboukem, platí jako poznávací znaménko lidí politicky myslících střízlivě decentní vázanka realismu (patrně pro oklamání policie chodí ovšem tihle lidé naschvál bez kravat...).

Je pozoruhodné že — podle odhadu ovšem věru neoficiálního — téměř jednoznačně kladný ohlas měly jen dvě knihy z exilové produkce: „půlknih“ Erazima Koháka, s imponující (místy snad až tuze světeckou) tolerancí komentující cesty a osudy vítězů a poražených po válce, v únoru 1948, po „pražském jaru“ u nás (Kohákovy texty mají ostatně vždy velký ohlas); a pak na tomto místě komentovaná kniha Tigridova. Připomněl bych ještě Kolakowského „Teze o naději a beznaději“, publikované ve *Svědectví*; všeobecně se má zato že *Svědectví* si stále udržuje vysoký standard, ba dokonce se čísla od čísla lepší.

O čem to všechno svědčí? Každý smysluplný politický program (bez kterého se nakonec obejít nelze), nemá-li být pouze apelativní výzvou, heslářem pro každou příležitost, „dubnovými tezemi“ svého druhu či snadno napadnutelnou slátaninou — předpokládá jistou stabilitu, tradici. Alespoň jistou historickou souvislost dějů a myšlení, zázemí ustálené politické kultury, která není vždy postižitelná a tím spíše snadno explikovatelná, která je však právě o to obecně srozumitelnější a tak i obecně akceptovatelnější. Takové podmínky pak činí zbytečnou každou snahu slova programu do nekonečna vysvětlovat, vyvracet kdekjaké podezření, osvětlovat filosofická či jaká východiska, odkazovat k pramenům-klasikům apod. Stručně řečeno: snaha být dnes přesný, výslovný a doslovný vede — v našich podmínkách —

paradoxně do ideologické mlhy, do verbálních sporů a osočování. Má Tigridovo *Svědectví* program? Nemá, zněla by patrně odpověď jeho čtenářů. Má však něco cennějšího než citlivě vybalancované programové teze : má za sebou zatím osmačtyřicet čísel, tisíce a tisíce stránek které v povědomí čtenářů znamenají cosi vyhraněného, spolehlivého — a přece (právě!) nikoli výslovně formulovaného — třeba heslem v záhlaví. Právě proto, že tu nebylo výslovného programu a organizační platformy mohlo se *Svědectví* tak přesně a účinně napojit na všechno, co se v šedesátých letech dělo doma, ba mohlo lecos inspirovat.

V „Salvě do přátel“ připomíná Tigrid hannoverský program německých sociálních demokratů jako inspirující alternativu programovým pokusům „pražskojarníků“. Pozoruhodné, zajisté, a zajímavé, což o to. Avšak pochopili jsme, že sepsat lze koneckonců cokoliv — a dokonce snad i kvalitně : vždy však s příslušnou kocovinou, když se pak ukáže, že sepsaný program nebyl průsečíkem myšlení a jednání, chtění a možností, nýbrž právě jen zručně popsaným papírem. Dosud fatálně chybí u nás praktické návyky politického jednání, a ty nelze kompenzovat žádnou radikální kritikou třeba kořenů selhání komunistického hnutí, žádným myslitelským výkonem, žádným upřímným voláním : *Mea culpa, mea maxima culpa!* Nevěřím, že o tohle Tigridovi jde... Sám přece říká, že potrvá možná celou generaci než se oba národy vzpamatují „z ran které jim byly zasazeny (a jež si zasadily)“. Lidé nikoli lhostejní pochopili, že programy nejsou na pořadu dne. Myslím, že je to nejen osvobodivé, ale především politicky hodnotné poznání.

Zatím se stále jen uvolňují bariéry ideologických ker, navrstvených na sebe a přes sebe v serii zklamání a šoků z posledních desetiletí. Ledy tají, pomalu se uvolňuje myšlení, otevírají se dosud uzavřené komnaty. Nic víc, ale ani nic méně. Nevyplatila by se tu netrpělivost. Jistě, trvá to povážlivě dlouho, ale jak dlouho ledy tuhly? A tak je toho dnes už málo na program, jakých byly veletucty, ještě málo na program odpovědné politické akce. Málo pro lidi kteří se odhodlají — vést. Už málo z hlediska nároků ideologické konzistence, ještě málo na realistický návod ke změně poměrů k lepšímu. Tigrid patrně nerozpoznal, že programová a tím spíše organizační impotence reformních komunistů v emigraci a zejména doma je možná jedním z prvních signálů dozrávání těchto ideologických harcovníků k odpovědnosti. Doufám, že se nemýlím.

Tigrid přesně postihuje zákeřnost „národněfrontovníckých“ tendencí a ukazuje na jejich současné relikty, právem krouť hlavou nad politickou pruderií či nerozhodností, která patrně posrpnové emigraci zabránila v navázání kontaktů s čínskými komunisty (atp., atp.). A nemyslím, že přehání když poukazuje na poněkud monotónní „nedůstojné a veřejné fňukání“ nad represemi a existenčním postihem v Československu. K poslední výtce : kdysi privilegovaní se zcela nezbavili právě mentality privilegovaných : i jejich postih jevil se jim výjimečným, i publicita o něm musela být exkluzivní...

Tigrid věcně a konstruktivně otevírá spoustu problémů, zřejmě živých mezi

oběma emigračními vlnami. Tu čtenáře napadá, jak nápadně k podobným otázkám, ať už jinde otevřeným či zatím ztlumeným, mlčí časopis „posrpnových“ — *Listy*. (A. Müller publikoval svou zbytečně podrážděnou, zároveň však lecos vskutku korigující repliku na „Salvu do přátel“ na stránkách *Svědectví*.) Snad si to *Listy* nechťejí za žádnou cenu s nikým rozházet a proto chrání svou panenskou neporušenost právě pro nějaké „národněfrontovnícké“ manželství? Dialog se v *Listech* prostě nepětuje, spíše se více či méně přesvědčivě proklamuje jeho potřebnost a ochota k němu. Ale to je pořád ještě — monolog, byť o dialogu. Dialog je když... když bez předpojatosti naslouchám druhému, přiznám kde je v argumentech silnější a věcně prokáži kde se mylí, a kde se stanoviska prostě rozcházejí, protože už nejde o fakta, ale o jejich hodnocení. Proč to dokáže *Svědectví* (způsob jakým byla „uzavřena“ diskuse o české otázce, o české národní povaze byl tak demokratický, že až hraničil s harakiri: několikaletou, vesměs příkře kriticky vedenou diskusi uzavřou úvahy-dopisy čtenářů, které všechno dosud řečené rezolutně více-méně popřou, negativní jevy v národní povaze vysvětlí, omluví, tu a tam dokonce vychválí...), proč tohle dokáže *Svědectví* a nikoli skupina kolem *Listů*? Proto škoda zaniklého časopisu *Text* — těšíme se na nového *Reportéra*!

A přece: Tigrida a jeho časopis budou „jen“ korektivem, intelektuálním a mravním komentátorem dějů, které (budou-li se vůbec dít...) budou záležitostí lidí pro něž myšlenkový svět *Svědectví* zůstane přes všechno upřímný respekt a obdiv přece jen světem cizím. Tigrida udělal pro sebereflexi Čechů a Slováků, pro jejich uvědomění a výchovu k občanským ctnostem, k politické odpovědnosti a politickému realismu patrně víc, než většina z notorických hvězd domácí publicistiky. Nebude však poněkud zaskočen a nevrle podrážděn onou opět zhudlařenou, konfúzní podobou občanských ctností, odhodlají-li se někteří — skutečně jednat? Nebudou to totiž „jeho“ lidé, kteří se proplíží do prvních linií reformní zákopové války, nebudou to „jeho“ pravdy ve jménu kterých tak učiní. Budou to nejspíše ti, kteří Tigridem trpělivě a přesvědčivě vysledované a kritizované nedůslednosti v myšlení i činech posrpnové emigrace a domácí opozice („pro demokratický exil nepřijatelné“) dovedou opět do důsledků, myšlenkově nikterak impozantních, do důsledků, které se však budou nakonec rovnat praktické šanci k jednání v reálném poli moci. Souhlasím, že to bude nejednou k zblití. Jsem si jist, že podobné obavy mají i samotní budoucí protagonisté. Soudím však, že právě pak bude třeba zachovat co možná jasnou hlavu a klidný žaludek a pomáhat jim — každý podle svých možností. Se vši kritičností a s opatrnou rezervou...

Nyní již nasazuji dikci přímo sybillskou: budou to reformní komunisté a exkomunisté, podle kabátu a dikce pro Tigrida a mnoho jiných prostě — marxisté. Začnou nikoli v hodinu H — tento proces již začal, vždycky již začal a je to proces — ano, kvadratury kruhu, jak zní Tigridova parola. Právě proto je však nepostizitelný a nezadržitelný: protože se opírá o teoreticky jaksi nemožné předpoklady a zároveň o prakticky možné a účinné

prostředky. To všechno bude pro jedny důvod k rozšafné skepsi, pro druhé nuda k uzívání a pro třetí příčina velmi arogantního vzteku. Nevím jak následující banalitu říci poněkud složitěji a tudíž věrohodněji: jednat, působit, ovlivňovat budou nikoli ti, kteří budou mít pravdu, správné myšlenky a maturitu z morálky: budou to ti, kteří prostě jednat začnou — anebo žádní jiní. Je to věru triviální pravda, ale je to také přísně strážené tajemství moci, neboť účinek pouhého neuposlechnutí moci je vždycky šokujícím způsobem důsažný. Kvalitní proti- a nekomunistická opozice je právě tak sofistikovaná, jako akčně nemožná. Má také o pár důvodů — o pár ostrých vzpomínek na léta padesátá — více k opatrnosti; která, co bychom si namlouvali, často hraničí s elementárním lidským strachem o tiše vydržené existenční „jistoty“. A to platí i o těch z nich, kterým se shodou paradoxních okolností podařilo stát se součástí establishmentu — a není jich snad jen hrstka.

Nemám iluze o tom, že hnacím motorem reformní aktivity je či bude nějaký tísnivý pocit viny jedněch, či historické odpovědnosti druhých. Důležité je především jedno: tihle věční repetenti umí se soustrojím režimu (nebo alespoň s jeho částmi) zacházet, znají jeho mezery, rozumí jeho tajným kódům. Jsou vnímaví k mechanismu aparátů, znají tajné chodby, které vedou k rozhodujícím velnům, znají i ústupové cesty, umí se s jistotou pohybovat v ideologické mlze. Znají psychologii i psychopatologii aparátníků... Oni to budou, repetenti: prostě jim to nedá!

Budou mít mnohem méně pravdy než jiní, ale zaznamenají nejspíše neporovnatelně více drobných i větších praktických úspěchů. Jejich předsevzetím vskutku nebude měnit strukturu (slovo struktura Tigríd zpravidla tiskne proloženě), protože jim půjde méně o zásady a více o hmatatelné zisky. Oni proto nakonec vytvoří enklávy, uvolní prostory, oni vyvolají pohyb, změny — oni umožní skutečnou či alespoň skutečnější diferenciaci názorovou i akční, i když cesty k tomu všemu budou velmi, velmi křivolaké. Nebudou mít ctizádost řešit úkol z logiky ani příklad z geometrie: neprovedou kvadraturu kruhu, ale může se jim povést něco co bude připomínat alespoň obdélník. K pravdě se zajisté neprolžou, protože to skutečně nelze, ale dokáží, že mnohé dnešní „pravdy“ budou moci být opět veřejně označeny za lži (ovšem: omyly, přehmaty, deformace...). Neprovedou „detotalizaci totality“, avšak budou to oni, kteří takový proces spustí.

Sami si toho o sobě mnoho nenamlouvají: mnozí z nich by byli dnes mnohem raději liberály či „rozenými“ demokraty, státníky či vůdci... ale dovedou o tom všem jen poněkud nepřesvědčivě povídat: v mocenském hře, ve chvíli pravdy svedou být jen reformisty a reformovat dovedou jen režim, který ovládá partaj, pořád ještě tak trochu jejich partaj... Ale teď vážně a bez ironie: není v tom nakonec *kus úctyhodné mravnosti*? Odmítnout líbivější, avšak amatérskou roli demokrata či liberála a vrátit se k původnímu vyučení, k profesionalitě reformisty či dokonce jen reformního aparátníka? Není to, po tolika zklamáních, z jejich strany vlastně jediný možný odpovědný postoj? Tím spíše, že tihle soudruzi jsou nahlodáni skepsí patrně ještě více, než páni vejboři třeba Výboru pro svobodné Československo či Kongresu probených

národů Evropy a podobných baráčnických velebců, které na to jdou méně příštípkařsky? Nic ve zlém: v téhle ne zvláště čisté hře supervelmocí a jejich tajných služeb (ne že by mezi nimi nebyl rozdíl) jsou všichni tak trochu baráčníci...

Předpokládám, že takoví lidé už jednají, že se pomalu ale jistě houfují. Jejich úkol bude obtížný, ale nikoli nemožný. Rozpozná Tigridova strana „pravda padni komu padni“, strana ke které bych se vždycky rád počítal, rozpozná, že zítřejší únavná ideologomata těchto reformistů o skutečném či ještě jakém socialismu budou nejspíše už nesena úsilím ryze pragmatickým? A to s odříkáním hodným méně světského usilování? Ptám se, zda budeme mít všichni dosti vůle, a především trpělivosti, být jejich kritickými spojenci v této další, trapně nové epizodě — pokusu o kvadraturu kruhu, který však už dávno není kulatý... Takže ani výsledek nemůže být předem geometrický jasný.

Předem jasné, ba „pavlovovsky zákonitě“ budou sarkasmus, ďábelský posměch a šířavý despekt Ivana Svitáka, až o tomhle marasmu spustí v číslovaných odstavcích svá staccatissima. Ať mi to věří nebo ne, nebo ať je mu to nejspíš docela lhostejné: na jeho texty se upřímně těším a kdybychom je neměli, museli bychom si je psát sami a to bychom, ruku na srdce, opravdu nesvedli.

Ptám se, co na tuhle otřepanou „reformní“ eventualitu Pavel Tigrid, ale to je otázka řečnická, poněkud úhybná: ptám se vlastně, co my sami na to, kolik sebeovládání osvědčíme, kolik pevných nervů... Tigrid je solidní firma. Na jeho postoji bude také záležet — i když to jeho pře opět nebude... — Nebude? Či to bude pře? Nejsme vlastně stále nastrkáváni do cizích pří? Bude to jen pře těch co si ji nadrobili před osmi lety? Či v únoru 1948? Nebo ještě dříve? Před Mnichovem? Nebo...

Zchladíme-li své hlavy, vždycky zjistíme, že takhle se ptát nemá valného smyslu, že je to dětinský, zcela nepolitický kapric: šprajc, aby se tak řeklo. Připomíná starosti inspicienta za kulisami skutečného děje, inspicienta, který posílá herce na jeviště podle předem napsaného scénáře, který ani nemusí znát. Zná jen narážky po kterých — na jeho veledůležitý pokyn — nastupuje Horatio, Gertruda královna, strýc Klaudius král, Hamlet, ten co ho píchnou za závěsem a nakonec, jako na zavalanou — triumfující Fortinbras...

Glosy závěrem

Nechápu, jak může Tigrid vážně tvrdit, že „kdyby sovětská vojska z Československa zítra odtáhla, nic — nebo jen velmi málo — by se změnilo na struktuře režimu“. Myslím, že je to něco horšího než jen špatný odhad. Použije-li se slova „struktura“, které se navíc ještě tiskne, jak už řečeno, proloženě, prozrazuje tu autor, že mu jde především právě o zásadnost otázky. Zásadní otázky stavíme zpravidla proto, že chceme v odpovědi dokázat svou pravdu. „Zásadnost“ je tak často jen nahrávkou na vlastní

smeč. — Co je to vlastně „struktura“? Vždycky se s jejím výkladem může „ucuknout“ k čemusi ještě strukturnějšímu, zásadnějšímu. Dokáží pak všechno co chci. Tigrid by snad připustil, že lidem by se — kdyby tedy odtáhla — vedlo přece jen poněkud lépe. Síla a zároveň slabost totalitního režimu je přece v tom, že buď všechno funguje jedním směrem, podle jedné direktivy, odshora dolů — anebo, je-li tomu někde jinak, objeví-li de enkláva, trhlina, všechno se začíná rozkládat a hroutit. Netvrdím, že se proces rozkladu pak už vůbec nezastaví, že se přitom režim vždy odtotalizuje. Ale právě o ten proces rozkladu přece jde! V něm se dá slušněji žít — všichni to máme v živé paměti. S podstatně větší dávkou obezřetnosti, která nám chyběla před osmi lety, to může vydržet dlouho, ba může se to pořád „zlepšovat“. Alespoň do té míry, že otázka struktury přestane trápit i profesionály zásadnosti, alespoň mezi především politicky myslícími lidmi. Mám obavu, že Tigrid chce-nehce říci něco jiného a ať mi to opravdu promine, jestliže se mýlím : chce-nehce říct, že dějiny nemají smyslu, že v nich není logika, tím méně nějaká spravedlnost a že on se s tím prostě nechce a nemůže smířit. Ovšem, „sovětská vojenská přítomnost v ČSSR není přece příčina, ale *důsledek* (proložil P.T.) celé jedné politické éry, důsledek války, důsledek února 1948“. Ano, tak tomu vsuktu je. Ale může se docela dobře stát, že důsledek bude modifikován, upraven ve smyslu zlidštění, skutečné normalizace, *aniž se nutně odestanou příčiny*, aniž bude únor 1948 „vzat zpět“, znovu „správně přehrán“... či jak by se to vlastně dělo? Vůbec nejsem na únor háklivý, naopak. Ale dějiny jsou celkem vzato nepříjemně chaotickou záležitostí, když se, tak říkajíc — dějí, nikoli když se o nich píše jako o sledu příčin a následků, kterými jsou dodatečně ovšem také. Inu, nedůsledné jsou jako lidé sami. A stejně nedokonalé. A už vůbec se dějiny nerektifikují a křivdy neodčítají podle zásadních úvah. Klubko dějů není třeba rozmotat až k „původní chybě“, aby se mohlo začít jinak.

Únorové trauma zřejmě nedá spát ani tak vyrovnaným duchům jako je Tigrid : má pravdu, ale tahle pravda, bude-li na ni trvat za každou cenu jako na praktickém kritériu současnosti, může se stát — eufemisticky řečeno — neužitečnou. Demontujeme traumata, i kdyby se přitom měly pravdy minulosti — ne ošidit, ale jen poněkud méně přesně konturovat. Nebo budeme mít záhy všichni plno přesných pravd o tom co bylo, pošpatnělé nervy a mizérii pro všední den jako také pravdivou realitu dneška a zítřka. Pokusím se říci to snad přijatelněji : nelžeme sami sobě, ale umějme si někdy pravdu uschovat na příhodnější chvíli... Ale ne, tohle se nikdy a nikomu nepodaří říci tak, aby s tím mohl sám zcela souhlasit. Zbývá věřit že někteří lidé dokáží v duchu těchto „nepřijatelných formulací“ o pravdě v dějinách — jednat, a méně o nich mluvit. A ona se pak pravda vždycky sama přihlásí.

Obdivuji, jak přesvědčivá a nakažlivá je Tigridova víra v demokracii — aniž o ní příliš mluví. Dnes, kdy se labilnější režimy pomalu chvějí v základech,

kdy kdekdo tajně či nahlas volá po vládě silné ruky, kdy i v Československu se najdou lidé, kteří — vůbec ne z konjunkturalismu, jen ze ztráty perspektiv — jsou ochotni dělat z nouze ctnost a vážně se ptát, zda ta mizérie totality neukáže se po čase přece jen v mnohém výhodnější... Obdivuji, jak člověk, který musel přenést přes sebe tolik zklamání, který musel vyslechnout tolik zoufalců, rezignovavších i zběhů, uchoval si pevně přesvědčení, že demokracie je pořád ještě ten nejlepší způsob jak mohou lidé řešit své sváry a vády, plynoucí z toho, že jsou právě jen lidmi. On, který byl dokonce svého času poslán francouzskou demokracií šupem na vůbec ne rodnou Korziku, aby se snad Brežněvovi v Paříži volněji dýchal, on, Novotného vězeň, který pouze nenastoupil trest, emigrantskými spolkaři obviňovaný marxofil, atd., atd., — on je dnes živou připomínkou-výčitkou všem netrpělivým panikářům, jejichž láska k demokracii má tak krátký dech. Je připomínkou, že o demokracii je třeba usilovat vždycky, i po sezóně, ba snad právě po sezóně. Mnozí hrdinové demokratických tribun osmašedesátého nechť se zamyslí: ztratit funkci znamená ztratit víru a trpělivost? A především vůli k činům?

Bylo by nespravedlivé kdyby nakonec, přese všechno kritické čím je vyplněna tato úvaha, nebylo řečeno: „vítězové“, posrpnová demokratická emigrace a „opozice“ doma nemají zatím zdaleka mezi sebou osobnost, která by dokázala tak soustavně a především prakticky uskutečňovat to, co pomalu všichni zatím obecně schvalují: konstruktivní dialog, spolupráci, hledání společné řeči. To znamená praktikovat toleranci nikoli pro ni samu, pro dobrý pocit, pro osvobodivý zážitek uvolnění — to jsou totiž nejednou motivy oné tolerance ad hoc, verbální a zpravidla tuze okázalé, tolerance kterou předvádějí svému okolí a především právě sami sobě mnozí reformní komunisté-exkomunisté. Taková tolerance je něco na způsob obřadného nakupování si odpustků; její hodnota je nepatrná, neboť může být kdykoli zase zapomenuta. Mužná, lidsky zralá tolerance nemá vnitřních zábran být zároveň vztahem kritickým — není v ní oné stydlivosti, která je sublimací špatného svědomí. Teprve s takovou tolerancí se dá dělat praktická politika, a nejen praktikovat dlouhé mluvení.

V úsilí překlenout (nikoli popřít!) rozdíly, rozpory — občas i propasti, dělíci „vítěze“ a „poražené“ postoupil tedy Tigris dosud nejdále. Také proto se vystavuje té nejkritičtější pozornosti obou stran a to je v českém prostředí role právě tak nevděčná, jako čestná.

Dvanáct ročníků časopisu *Svědectví* představuje konkrétní aplikaci obecných terorií kontrarevoluce na československé poměry.

Historik Václav Král v *Životě strany* č. 4, únor 1970